

ΣΥΜΒΟΛΟ 7

«Εκκλησία»: σώμα και νύμφη Χριστού

Δρ. Κωνσταντίνος Αγόρας

Πιστεύουμε/Πιστεύω «σε μια, αγία, καθολική και αποστολική Εκκλησία». Τι μπορεί να σημαίνει ακριβώς για μας αυτή η κοινή ομολογία πίστεως που είναι και προσωπική; Είναι άραγε τόσο αυτονόητη για όλους η απάντηση; Η Εκκλησία είναι *εμπειρική πραγματικότητα* και οι χριστιανοί πιστεύουμε ότι γνωρίζουμε τι θα πει «Εκκλησία». Προσωπικά δεν είμαι απόλυτα βέβαιος ότι το γνωρίζουμε ακριβώς. Διότι δεν είναι μόνο εμπειρική αλλά και μετα-εμπειρική πραγματικότητα. Γι' αυτό θα διατυπώσω στη συνέχεια μερικές προτάσεις επάνω στο ερώτημα τι θα πει «Εκκλησία» για να βοηθήσω τον αναγνώστη να σκεφτεί βαθύτερα τη *διαπλοκή μεταξύ «εμπειρικής» και «μετα-εμπειρικής» διάστασης* της «Εκκλησίας».

I. Πως και από πού βλέπουμε το μυστήριο της Εκκλησίας

1. Η Το μυστήριο της Εκκλησίας βλέπεται μέσα από το μυστήριο του Χριστού

Είναι αλήθεια πως η «Εκκλησία» όπως μόλις είπα είναι *«εμπειρική πραγματικότητα»*. Ωστόσο, σε τελική ανάλυση και καταρχάς, η «Εκκλησία» είναι *«μυστήριο»*, δηλ. παράδοξη, πολυπρισματική και διαλεκτική πραγματικότητα, ασύμμετρα διαλεκτική πραγματικότητα όπως θα δούμε. Όχι μια θρησκευτική οντότητα απλή και μονοσήμαντη.

Από ποιο «τόπο» όμως και με ποιο «τρόπο» μπορούμε να θεωρήσουμε την Εκκλησία ως «Εκκλησία»;

Το τι είναι «η Εκκλησία», το τι σημαίνει «Εκκλησία», μπορούμε να το προσεγγίσουμε, πνευματικά και θεολογικά –και όχι απλώς ιστορικά και κοινωνιολογικά, προσέξτε τη διαφορά–, *καταρχάς «μέσα από το» μυστήριο του Χριστού*, και *εν τέλει «μέσα στο» μυστήριο του Χριστού*. Όχι απλά και μόνο –όπως φανταζόμαστε με ιστορικίστικο τρόπο, με αφετηρία δηλ. την μόνη ιστορία– *«στην προέκταση»*, στη συνέχεια του μυστηρίου του Χριστού, κάτι σαν το σπίτι που έχτισαν οι Απόστολοι μετά τον Χριστό, και το τονίζω αυτό το πράγμα¹. Γιατί η «Εκκλησία», πριν να είναι *«εμπειρική πραγματικότητα»* («νύμφη Χριστού» όπως θα δούμε) είναι *«μυστήριο»* («σώμα Χριστού»). Είναι λοιπόν «μυστήριο», «μυστηριακή πραγματικότητα» και «εμπειρική πραγματικότητα». Όχι μόνο το ένα η μόνο το άλλο. Και αυτό το δισδιάστατο απαιτεί από πλευράς μας μια *διαλεκτική* (και όχι μονιστική) θεώρηση της Εκκλησίας.

Μπορούμε να δούμε λοιπόν την Εκκλησία επακριβώς σαν «Εκκλησία», *καταρχάς με κέντρο τον ένδοξο Χριστό*· και να τη δούμε μέσα στην *ανθρώπινη Ιστορία*, σαν *«ανοικτή» πραγματικότητα* γραμμένη με μορφή σταυρού, κάθετα και οριζόντια. «Ανοικτή», τόσο προς τον *αιώνιο τριαδικό Θεό (κάθετα-άνω)* όσο και προς την *μετα-ιστορική Βασιλεία του Θεού (οριζόντια-πέρα)*².

¹Ο Χριστός είναι το θεμέλιο της Εκκλησίας. Όχι όμως μόνο το «ιστορικό θεμέλιο» (που βρίσκεται στην απαρχή της αλυσίδας του χρόνου, στην αρχή της Εκκλησίας) αλλά το «οντολογικό θεμέλιο» που συνοδεύει πάντα μέσα στον χρόνο την Εκκλησία, υποβαστάζοντάς την και περιβάλλοντάς την. Εδώ μπερδεύομαστε πολύ συχνά διότι συγχέουμε την ιστορική (ιστορικίστικη) θεώρηση της Εκκλησίας (με βάση μόνο την Ιστορία), με την θεολογική της και πνευματική θεώρηση (με βάση το μυστήριο). Αδυνατούμε να τις θεωρήσουμε και τις δύο και μάλιστα *«διαλεκτικά»* ως προς τα Έσχατα, που εδώ σημαίνει αδιαίρετα και ασύγχυτα.

²Το «κάθετα» και «οριζόντια» είναι «εννοιακές παραστάσεις», όπως τις ονομάζουμε, δηλ. εικόνες που σχηματίζουμε στη φαντασία μας για τις πραγματικότητες που είναι έξω από εμάς. Όταν λέμε «κάθετα» σημαίνει ότι «ατενίζουμε» τον Θεό κοιτάζοντας προς τα επάνω (από εδώ). Όταν λέμε «οριζόντια» σημαίνει ότι «ατενίζουμε» την

Με λίγα λόγια: η «Εκκλησία» ως τέτοια, πέρα από το εμπειρικό, το «θρησκευο-κοινωνιολογικό» στοιχείο, ως «μυστήριο», φαίνεται *σταυροειδώς*, με βλέμμα διεσταλμένο που έχει τη μορφή του σταυρού του Χριστού. Και φαίνεται «*ανοικτή*»: αφενός προς τα «επάνω», *κάθετα* (που σημαίνει προς τον τριαδικό Θεό), και αφετέρου προς τα «πέρα», προς το μέλλον, *οριζόντια* (που σημαίνει την Βασιλεία του Θεού που έρχεται). Γιατί η «Εκκλησία», ως *αγιοπνευματικά σαρκωμένη* πραγματικότητα, που σημαίνει εδώ *διαλεκτικά σαρκωμένη* πραγματικότητα, σχετίζεται όχι μόνον προς τον αιώνιο άκτιστο Θεό (σε κάθετη σχέση), αλλά παραδόξως και προς το *τέλος της ιστορίας*, προς τη Βασιλεία του Θεού (σε οριζόντια σχέση).

Σχετίζεται λοιπόν *σταυροειδώς και διαλεκτικά* η «Εκκλησία» τόσο προς την «*αιωνιότητα*» του Θεού (κάθετα), όσο και προς το «*τέλος*» της ιστορίας (οριζόντια). Όχι μόνο προς τη μια κατεύθυνση ή μόνο προς την άλλη! Και αυτό είναι παράδοξο³. Και η λέξη «διαλεκτικά» σημαίνει πως έχει ταυτόχρονα και *εσωτερική* αλλά και *εξωτερική* σχέση με αυτές τις πραγματικότητες, όχι μόνο το ένα ή μόνο το άλλο.

Υπό την έννοια αυτή μπορούμε κάλλιστα να πούμε ότι η Εκκλησία είναι τόσο «*αιώνια*» (ως μυστήριο) όσο και «*ιστορική*» (ως εμπειρική πραγματικότητα), και τούτο *διαλεκτικά και διαμετοχής*. «Αιώνια» είναι η Εκκλησία διαμετοχής στον *αιώνιο άκτιστο Θεό*, και «ιστορική», διαμετοχής στην *ιστορία του κόσμου (ή μάλλον της Δημιουργίας)*. Μετέχει διπλά, αδιαίρετα όμως και ασύγχυτα!

Και ο «τόπος» αυτής της διαλεκτικής «*αιώνιου*» και «*ιστορικού*», ο «τόπος» της διπλής μετοχής της Εκκλησίας, δεν είναι άλλος, προσέξτε, από το «*μετα-ιστορικό μυστήριο*»: το «μυστήριο» της *ανακεφαλαίωσης εν Χριστώ*, όπως αυτό εμφανίζεται *προληπτικά* «μέσα» στην ιστορία και παράδοξα «*ήδη-και-ούπω*», στην *Θ. Λειτουργία*: όπως εμφανίζεται λοιπόν (το «μετα-ιστορικό μυστήριο της ανακεφαλαίωσης») στην *Ευχαριστία*, κατά την οποία διαπλατύνεται στην Εκκλησία, *προληπτικά και πάντοτε από μέρους*, στο εκάστοτε εδώ και τώρα, το σώμα του ένδοξου Χριστού.

Είναι αλήθεια ότι αντίθετα προς τους χριστιανούς των τριών πρώτων αιώνων που έβλεπαν την «Εκκλησία» πρώτα ως «μυστήριο», στις μέρες μας υπάρχει έντονη η τάση να βλέπουμε την «Εκκλησία» *μόνο* ως «εμπειρική

Βασιλεία του Θεού όχι πίσω μας αλλά μπροστά μας, στο μέλλον από το οποίο έρχεται προς εμάς.

³Μπορούμε αυτό να το αναπαραστήσουμε σαν τρίγωνο όπου η επάνω γωνία είναι η «αιωνιότητα» του Θεού, η κάτω αριστερά γωνία είναι η Εκκλησία, ή μάλλον η «μυστηριακότητα» της Εκκλησίας, και η κάτω δεξιά γωνία είναι το «τέλος» της Ιστορίας. Η «μυστηριακότητα» της Εκκλησίας ιστάται μεταξύ «αιωνιότητας» του Θεού (υπερβατικότητα) και «τέλους» της Ιστορίας (εσχατολογία).

πραγματικότητα», ως «κοινωνιολογική πραγματικότητα θρησκευτικού τύπου», και να ξεχνάμε το βασικό, ότι είναι «μυστήριο»⁴. Και μάλιστα, θα έλεγα με βεβαιότητα ότι αν είναι «εμπειρική πραγματικότητα» στην Ιστορία, αυτό συμβαίνει επειδή είναι πρώτα και θεμελιακά «μυστήριο».

Σε αυτή τη διάσταση του «μυστηρίου», που επαναλαμβάνω είναι η θεμελιακή της, θα ήθελα να επιμείνω εδώ σχετικά με την «Εκκλησία». Γιατί την άλλη, την «εμπειρική», όλοι λίγο πολύ την ξέρουμε.

2. Η ιστορική Εκκλησία βλέπεται μέσα από το μυστήριο της Βασιλείας του Θεού

Το μυστήριο της «Εκκλησίας» φαίνεται μέσα «από το» (και εν τέλει «στο») «μυστήριο του Χριστού». Το «μυστήριο του Χριστού», όμως με τη σειρά του, φαίνεται – «σαν το» (και «στο») «μυστήριο της θείας Οικονομίας» – μέσα «από το» (και «στο») «μυστήριο της Βασιλείας του Θεού»⁵. Η σειρά λοιπόν των μυστηρίων⁶ (γιατί υπάρχει σειρά) είναι: (προαιώνια) «Οικονομία του Θεού», (ιστορικός) «Χριστός», (μυστηριακή) «Εκκλησία» ... με διάνοιξη στην (εσχατολογική) «Βασιλεία του Θεού» η οποία είναι το ίδιο το τέλος της (προαιώνιας) «Θείας Οικονομίας», η σταδιακή πραγμάτωσή της, ο εσχατολογικός (ένδοξος) «Χριστός»⁷.

Η «Εκκλησία» λοιπόν παίρνει το νόημά της, όπως προείπαμε, όχι μόνο από την διάνοιξή της στον «τριαδικό Θεό» (κάθετα) αλλά και από την προσμονή της στα «έσχατα», τα τελευταία γεγονότα της Ιστορίας (οριζόντια), στην «Ένδοξη Παρουσία» του Χριστού. «Διάνοιξη» λοιπόν και «προσμονή» την χαρακτηρίζουν ως «Εκκλησία».

Ας έλθουμε τώρα να ανιχνεύσουμε αυτή την «μυστηριακή πραγματικότητα» σε ένα επίσημο εκκλησιολογικό κείμενο, στο *Δογματικό Διάταγμα περί Εκκλησίας Lumen Gentium* της Β΄ Βατικανής Συνόδου της Καθολικής Εκκλησίας και μάλιστα στο φώς της *Συνοδικής Διάταξης περί Θ.*

⁴Φαίνεται ότι για διάφορους περίπλοκους λόγους, κατά την πάροδο των αιώνων, από τον 4^ο αι. κ.ε., έχει υπάρξει μια σταδιακή εκκοσμίκευση στο βλέμμα μας με το οποίο κοιτάζουμε την «Εκκλησία». Και αυτό είναι πολύ σοβαρό για την πίστη.

⁵Επειδή το μυστικό της Βασιλείας του Θεού το κατέχει το άγιο Πνεύμα, θα λέγαμε ότι ο Χριστός (σαν μυστήριο) φαίνεται μέσα από το άγιο Πνεύμα (σαν μυστήριο). Η Πνευματολογία είναι απολύτως συστατική παράμετρος της Χριστολογίας. Ο Χριστός, είναι «Χριστός του Θεού εν Πνεύματι», δηλ. τριαδικά, όχι μεμονωμένα, οντικά, φυσιοκρατικά, παρόλο που έτσι έχουμε συνηθίσει εμείς να τον αναπαριστούμε.

⁶Γιατί τα «μυστήρια του Θεού» έχουν σειρά και αλληλουχία: ποιο φανερώνεται, αποκαλύπτεται, μέσα από ποιο.

⁷Ο Ειρηναίος Λυώνος είναι πολύ διαφωτιστικός στο θέμα αυτό της Οικονομίας των Οικονομιών στον Χριστό και πάντοτε επίκαιρος.

Λειτουργίας Sacrosanctum Concilium. Αν παρατηρήσει κανείς την εσωτερική διάρθρωσή του θα διαπιστώσει ότι το Διάταγμα ξεκινάει από το 1ο κεφ. με τίτλο «*το μυστήριο της Εκκλησίας*» (παράγραφοι 1-8), –που κατά την ταπεινή μου γνώμη είναι ένα είδος κορνίζας, πλαισίου, όλου του Διατάγματος–, ολοκληρώνεται με το 7ο κεφ. για τον «*εσχατολογικό χαρακτήρα της Εκκλησίας in nia*» (παράγραφοι 48-51). Όταν λέμε «εσχατολογικό», εννοούμε αυτό που ομολογούμε στο Σύμβολο όταν αναφέρουμε «προσδοκώ ανάσταση νεκρών και ζωή του μέλλοντος αιώνας».

Στα κεφ. 1-7 το Διάταγμα προσθέτει ως παράρτημα ένα 8ο κεφ. για την «*Παναγία μητέρα του Θεού στο μυστήριο του Χριστού και της Εκκλησίας*» (παράγραφοι 52-69). Όλα συνεπώς τα άλλα κεφ. πλην του 1^{ου} και του 7^{ου}, αναφέρονται στην *ιστορική διάσταση* της Εκκλησίας, στην ιστορικότητά της, σε αυτό που ονομάσαμε *εμπειρική πραγματικότητα*. Διότι η Εκκλησία έχει «ιστορικότητα» αλλά και «εσχατολογικότητα», εσχατολογικό χαρακτήρα όπως προείπαμε. Είναι «εμπειρική» αλλά και «μυστηριακή», πρώτα «μυστηριακή». Πράγμα που σημαίνει, ερμηνευτικά μιλώντας, ότι η *ιστορική-εμπειρική διάσταση* της Εκκλησίας, ως εγκόσμιας κοινωνίας ανθρώπων και κοινοτήτων, πρέπει να θεωρείται στο πλαίσιο της *εσχατολογικής-μυστηριακής της διάστασης*, του εσχατολογικού «μυστηρίου» της, και κυρίως μέσα από το «*μυστήριο του Χριστού*». Αυτό είναι απόλυτα βασικό. Γιατί; Διότι διαφορετικά το βλέμμα μας πάνω στην «Εκκλησία» εκκοσμικεύεται και την βλέπουμε απλά και μόνο σαν μια από τις πραγματικότητες του κόσμου τούτου, σκέτα ιστορική και τίποτε άλλο, μια από τις «θρησκείες» του κόσμου. Η «Εκκλησία» όμως, επαναλαμβάνω, πριν να είναι «θρησκευτική πραγματικότητα» στον κόσμο, είναι «μυστήριο». Και θα δούμε σταδιακά αυτή τη διαφορά μεταξύ των δυο.

3. Το μυστήριο της Εκκλησίας και η Οικονομία του Θεού

Τι σημαίνει η λέξη «Εκκλησία»; Την έχουμε αρκετά σκεφτεί αυτή τη λέξη ετυμολογικά;

«Εκ-κλησία» είναι μια ελληνική λέξη, σύνθετη. Προέρχεται από το «εκ» και το «κλήσις» (από το ρήμα καλέω, καλώ). «Εκκλησία» λοιπόν είναι μια πραγματικότητα που προέρχεται από μια «κλήση», που συνίσταται ως πραγματικότητα σαν μια «κλήση». Μπορούμε από τώρα να πούμε ότι η «κλήση» –και η συνεπαγόμενη «*αποστολή*»– συνιστούν το ίδιο το «είναι» της Εκκλησίας ως «Εκκλησίας». Το πολύ ενδιαφέρον σημείο εδώ, το οποίο νομίζω σπάνια μας απασχολεί, είναι το εξής μοναδικό και τριπλό ερώτημα:

- «*Ποιος* καλεί»; «Ποιος» είναι ακριβώς αυτός που καλεί;

- «Γιατί καλεί», για ποιο «λόγο» καλεί ; και τέλος
- «Πώς καλεί», με ποιόν «τρόπο» καλεί;

Δυστυχώς οι χριστιανοί στις Εκκλησίες μας δεν σκεφτόμαστε συχνά (για να μην πω καθόλου) αυτό το τρισδιάστατο ερώτημα που αφορά στην «κλήση μας» που σε τελική ανάλυση είναι ίδια με την «κλήση της Εκκλησίας». Οι τρεις διαστάσεις του ερωτήματος αυτού που αφορά στην «κλήση» μας, και συνεπώς στην «ουσία» της πραγματικότητας που ονομάζουμε «Εκκλησία», απαντώνται θαυμάσια στο πλαίσιο του *μυστηρίου της «Οικονομίας του Θεού»* (Εφ. 1)⁸.

(α) «Ποιος» καλεί; «Αυτός» που καλεί είναι ο Θεός Πατέρας, η αρχή και το τέλος της «κλήσης» μας, της «κλήσης» στην «Εκκλησία» και της Εκκλησίας ως επακριβώς «Εκκλησίας του Θεού».

(β) Για ποιο «λόγο» καλεί; Ο «λόγος» για τον οποίο ο Πατέρας μας καλεί είναι για να μετάρσσουμε ο καθένας προσωπικά αλλά μαζί με τους άλλους –όχι χώρια (κατ'ίδιαν) αλλά από κοινού (εν κοινωνία) – στη ζωή και την ιστορία του σαρκωμένου, του ενανθρωπισμένου Υιού του, του Ιησού-Χριστού: του «Καθολικού Κοινωνιακού Ανθρώπου» (με Α κεφαλαίο) όπως θα τον ονόμαζα. Του «όντως Ανθρώπου», αυτού που στη ρίζα της ύπαρξής του δεν είναι τίποτε άλλο παρά κοινωνία με τον Θεό Πατέρα και κοινωνία με τον κάθε συνάνθρωπο⁹.

Μας καλεί λοιπόν ο Πατέρας ώστε να γίνουμε «ένα σώμα» με τον «κοινωνιακό Χριστό», να γίνουμε κι εμείς, όσο μπορούμε και με τη βοήθειά του, «κοινωνιακοί άνθρωποι». Άνθρωποι δηλ. κοινωνίας και καταλλαγής, τόσο με τον Θεό όσο και με τον συνάνθρωπο, κάθετα και οριζόντια, σαν τον σταυρό του Χριστού. Μας καλεί ο Θεός Πατέρας ώστε να «ανακεφαλαιωθούμε» εν τέλει στον Χριστό, δηλ. να γίνουμε μια «συγκροτημένη πραγματικότητα» με Εκείνον σαν «κεφαλή». Αυτό σημαίνει «Ανακεφαλαίωση».

(γ) Με ποιο «τρόπο» καλεί; Μας καλεί ο Πατέρας με το Πνεύμα του, με αυτό το Πνεύμα με το οποίο «έχρισε» την ανθρωπότητα του Υιού του, του Χριστού, με αυτό με το οποίο τον «ανάστησε» εκ νεκρών στην ιστορία, με

⁸ Ποια είναι η θέση μας, ποιος ο ρόλος μας και ο σκοπός της ύπαρξής μας, σαν άτομα (ή μάλλον πρόσωπα) μέσα στο πλαίσιο της Οικονομίας του Θεού; Αυτό είναι το κυρίαρχο ερώτημα που θα πρέπει, πιστεύω, να απασχολεί κάθε χριστιανό. Πως μπορούμε να συμβάλλουμε προσωπικά στην ολοκλήρωση αυτής της θείας Οικονομίας;

⁹ Ο Χριστός είναι ο όντως «Άνθρωπος» και εμείς οι άλλοι είμαστε οι «περίπου άνθρωποι». Ο Χριστός συνεπώς είναι το μέτρο του ανθρώπου ως «αληθινού ανθρώπου». Εμείς όμως μετατοπίσαμε το μέτρο του ανθρώπου, από τον Χριστό στους εαυτούς μας κάνοντας τον Χριστό «υπεράνθρωπο», κάτι ξένο δηλ. ως προς εμάς, και του εαυτούς μας μέτρο ανθρώπου.

αυτό το οποίο «κατοικεί» στην δοξασμένη ανθρωπότητα του Υιού του, Ιησού Χριστού.

Σε αυτό το *τριαδικό πλαίσιο της θείας Οικονομίας* – «ΑΠΟ» τον Πατέρα, «ΔΙΑ» του Χριστού και «ΕΝ» αγίω Πνεύματι (παρατηρήστε εδώ την τριαδική κίνηση - διότι ο Θεός κινείται πάντα τριαδικά, με τριαδική συγχορδία)– λαμβάνει χώρα η «εκκλησιακή κλήση» μας, η *κλήση μας*, προσωπικά στον καθένα και από κοινού σε όλους, ως «*Εκκλησία*»: ως μέλη Χριστού εις αύξησιν του σώματος του Χριστού στην Ιστορία, ενόψει της επερχόμενης Βασιλείας. Αυτό καταρχάς, με λίγα λόγια, μπορούμε να πούμε ότι σημαίνει «*Εκκλησία του Θεού*».

II. Η παράδοση ύπαρξη της Εκκλησίας

Μετά από αυτή την εισαγωγή ας έλθουμε τώρα στο βασικό θέμα μας που είναι η *διαλεκτική και παράδοση ύπαρξη* της Εκκλησίας. Η Εκκλησία χαρακτηρίζεται από μια σειρά «*παραδόξων*», ή «*διαλεκτικών αντινομιών*» θα μπορούσαμε να πούμε. «*Αντινομιών*» που βρίσκονται μεταξύ τους σε διαρκή «*διαλεκτική σχέση*», σε σχέση δηλ. που δεν συνθέτει τα ζεύγη των «*παραδόξων*» αλλά αντίθετα τα κρατάει μεταξύ τους σε ένταση. Και έτσι τα «*παραδόξα*» αυτά διασωσμένα κάνουν την Εκκλησία μια πραγματικότητα δυναμική και ανοικτή προς το επέκεινα.

α. Η Εκκλησία, μέσα στην Ιστορία, είναι μεν «*ήδη*» ο εαυτός της αλλά και «*όχι ακόμα*» ο εαυτός της, αυτό δηλ. που θα γίνει στα Έσχατα («*ήδη-και-ούπω*»)

β. Η Εκκλησία είναι «*εσχατολογική*» (δηλ. «*μετα-ιστορική*») πραγματικότητα αλλά και «*ιστορική*» πραγματικότητα, δηλ. «*μυστηριακή*» αλλά και «*εμπειρική*» πραγματικότητα. Λόγω αυτής της «*αντινομίας*» η Εκκλησία είναι στην Ιστορία πραγματικότητα τόσο *αόρατη* όσο και *ορατή*, τόσο *ορατή* όσο και *αόρατη*.

γ. Η Εκκλησία είναι στην Ιστορία το «*σώμα*» του Χριστού αλλά και η «*νύμφη*» του Χριστού, είναι τόσο το «*μυστήριο*» (sacrament) όσο και η «*εικόνα*» (icon) του Χριστού¹⁰.

¹⁰ Η θεολογική έννοια «*εικόνα*» σημαίνει στο κείμενο την «*μυστηριακή εικόνα*» (μια εικόνα που έχει εξωτερική σχέση με το εικονιζόμενο αρχέτυπο το οποίο με τη σειρά του έχει εσωτερική σχέση με την εικόνα του). Με τον όρο εικόνα συνεπώς δεν εννοούμε την απλώς «*συμβολική εικόνα*» (βλ. «*ψιλό σύμβολο*», που έχει απλώς εξωτερική σχέση με το εικονιζόμενο) ούτε αντίστροφα κάποια χονδροειδώς «*ειδωλική εικόνα*» (βλ. «*χονδροειδές είδωλο*», που εγκλωβίζει στον εαυτό του

δ. Η Εκκλησία είναι στην Ιστορία πραγματικότητα «μοναδική» αλλά και «πολλαπλή», είναι «κοινωνία» αλλά και «κοινότητα», τόσο «παγκόσμια» όσο και «τοπική».

Από τα παραπάνω τέσσερα παράδοξα της ύπαρξης της Εκκλησίας θα ήθελα εδώ να επικεντρωθώ στο τρίτο (γ), λέγοντας όμως κάποια πράγματα και για τα υπόλοιπα¹¹.

1. Το «ήδη-και-όχι ακόμα», ή η διαλεκτική ύπαρξη της Εκκλησίας στην Ιστορία ενόψει της Βασιλείας

1.1 Η Εκκλησία είναι όπως είπα και «μυστηριακή» και «εμπειρική» πραγματικότητα. Παράδοξη πραγματικότητα, διαλεκτική, και μάλιστα ασύμμετρα διαλεκτική¹². Όχι απλή και μονοδιάστατη, ούτε αυτονόητη. Καταρχάς «είναι» αυτό που «θα γίνει», «είναι» αυτό που «δεν είναι ακόμα». Είναι «ήδη» αλλά και «όχι ακόμα» (μην το ξεχνάμε) ο εαυτός της ! Πολύ παράδοξο. Μήπως όμως, σε μια χριστιανική θεώρηση των πραγμάτων, και εμείς οι ίδιοι δεν υπάρχουμε με αυτόν τον παράδοξο τρόπο; «*Αγαπητοί, νυν τέκνα Θεού εσμεν, και ούπωεφανερώθη τι εσόμεθα. Οίδαμε ότι εάν φανερωθεί όμοιοι αυτώεσόμεθα, ότι οψόμεθα αυτόν καθώς εστιν*» λέει ο Ιωάννης στην 1^η Επιστολή του (α' Ιω. 3,2).

1.2 Η «ιστορική Εκκλησία» διασυνδέεται πολύ στενά, εσωτερικά, με την «εσχατολογική Βασιλεία του Θεού» (και τον Χριστό). Αλλά δεν μπορούμε να πούμε, έτσι απλά τουλάχιστον, ότι ούσα στην Ιστορία, παρεπιδημούσα στην

το εικονιζόμενο). Το «μυστηριακό είναι» χαρακτηρίζεται ενδογενώς από την παράδοξη οντολογία του «ήδη-και-ούπω». Το «μυστήριον» (sacrament) και η «εικόνα» (icon) αποτελούν δυο όψεις της ίδιας, παράδοξης πραγματικότητας, της «μυστηριακής εικόνας». Σημειώστε ότι, σε θεολογική προοπτική, μια «εικόνα» (βλ. εικόν) είναι πάντοτε εικόνα του «αρχετύπου» της. Η σχέση «εικόνας» και «αρχετύπου» είναι ασύμμετρη, δηλ. μη-αντιστρέψιμη. Η ουσία της, το είναι της ως «εικόνας», είναι να εικονίζει το «αρχέτυπο» της όντας διαφορετική από εκείνο, εξωτερική ως προς εκείνο (καθότι είναι «εικόνα» και όχι «αρχέτυπο» η ίδια) και να κινείται μιμητικά (δια μιμήσεως του «αρχετύπου») προς την όλο και μεγαλύτερη προσέγγιση και ταύτιση με το «αρχέτυπο» της (βλ. ομοίωσις). Είναι ενδιαφέρον να υπογραμμιστεί ότι η παρουσία του αρχετύπου στην εικόνα είναι εσωτερική ενώ η παρουσία της εικόνας στο αρχέτυπο είναι εξωτερική. Ενώ το αρχέτυπο βρίσκεται μέσα στην εικόνα του η εικόνα βρίσκεται έξω από το αρχέτυπό της. Τα παραπάνω τα έχω αναπτύξει διεξοδικά στο βιβλίο μου *Ο διανοιγμένος άνθρωπος*, Αρμός, Αθήνα 2017.

¹¹Από την άποψη των παραδόξων η Εκκλησία μοιάζει με ελλειπτική πραγματικότητα, διεστιακή. Τα παράδοξα δεν συντίθενται μεταξύ τους αλλά όπως θα δούμε υφίστανται ως ανοικτές διαλεκτικές σχέσεις και μάλιστα ασύμμετρες, που συνιστούν τη δυναμική της Εκκλησίας.

¹²Λ.χ. καίτοι το «μυστηριακό» και το «εμπειρικό» διαπλέκονται αμοιβαία, το «μυστηριακό» είναι το θεμέλιο του «εμπειρικού» και όχι αντίστροφα.

Ιστορία, η Εκκλησία «είναι» η Βασιλεία του Θεού. Διότι δεν διασυνδέεται μόνο «εσωτερικά» με την Βασιλεία (και τον Χριστό) αλλά και «εξωτερικά» (σε εξωτερικότητα όπως λέμε) καθόσον η Εκκλησία ανήκει ακόμα και στην Ιστορία (αν και όχι μόνον στην Ιστορία). Είναι *μυστηριακά* η Βασιλεία (και ο Χριστός) αλλά ταυτόχρονα είναι και η πρόδρομος της Βασιλείας (του ένδοξου Χριστού) στην Ιστορία. Είναι η *μυστηριακή πρόληψη* της Βασιλείας στην Ιστορία. Δηλ. τόσο το «*προληπτικό μυστήριο*» της Βασιλείας (και του Χριστού) στην Ιστορία όσο και η «*παράδοξη εικόνα*» της.

1.3 Να λέγαμε μήπως ότι από την πλευρά της «εικόνας», εικονολογικά (όχι από την πλευρά του «μυστηρίου», μυστηριολογικά, και το τονίζω), η Εκκλησία, ως προς την Βασιλεία, είναι κάπως όπως ο Ιωάννης ο Βαπτιστής ως προς τον Χριστό; Θα μπορούσαμε νομίζω να το πούμε από την πλευρά του «ούπω», της «εικόνας», την εικονολογική πλευρά (όχι όμως από την πλευρά του «ήδη», του «μυστηρίου», την μυστηριολογική). Γιατί η Εκκλησία, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι παραδόξως και *μυστηριολογική πραγματικότητα* (μυστήριο) και *εικονολογική πραγματικότητα* (εικόνα). Όχι μόνο το ένα ή μόνο το άλλο.

1.4 Η Εκκλησία διασυνδέεται λοιπόν στενά με την Βασιλεία του Θεού (και τον Χριστό) αλλά διασυνδέεται *διαλεκτικά*, δηλ. «*ήδη-και-ούπω*» –που σημαίνει όχι μόνον «εσωτερικά» αλλά και «εξωτερικά»– λόγω της συνεχούς αναφοράς της, της μυστηριακής διάνοιξής της, προς την Βασιλεία (και τον Χριστό). Αυτό είναι που σημαίνει η έκφραση ότι η Εκκλησία στην Ιστορία είναι η «*παράδοξη εικόνα*» της Βασιλείας των Εσχάτων, του Χριστού που έρχεται. Γιατί όμως είναι «παράδοξη»; Εδώ είναι ένα λεπτό σημείο.

Διότι η Εκκλησία, ως «εικόνα», εικονίζει τη Βασιλεία (και τον Χριστό): άλλοτε μεν πιστά στην πράξη –ούσα *διανοιγμένη* προς αυτήν και προσμένοντας ειλικρινά την έλευσή της– και κάποιες φορές, δυστυχώς, λιγότερο πιστά –ούσα *κλεισμένη* στον εαυτό της, ως αυτοαναφορική και αυτοαναφερόμενη.

Είναι δυσάρεστο να το λέμε αλλά η ειλικρίνεια και η αυτοκριτική απαιτεί να το αναγνωρίζουμε. Γιατί η Εκκλησία είμαστε εμείς, οι *simul justi et peccatores*. Και από αυτή την άποψη, την εικονολογική (όχι την μυστηριολογική) η Εκκλησία είναι *casta et meretrix, ecclesia semper reformanda*. Όσο δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε ότι η Εκκλησία είναι *αντικειμενικά* το «μυστήριο» (του Χριστού και της Βασιλείας) άλλο τόσο δεν μπορούμε να εξιδανικεύουμε την «εν ημίν παρουσία» αυτού του «μυστηρίου», την «εικονολογική». Διότι η παρουσία του «εν ημίν» είναι *συνεργειακή*, και στη συνέργεια σαφώς υπολειπόμεθα.

1.5 «Προληπτικό μυστήριο παρουσίας» εδώ και τώρα και «παράδοξη εικόνα» της Βασιλείας (και του Χριστού), με διασύνδεση όχι μόνον «εσωτερική» (= αγιοπνευματική) αλλά και «εξωτερική» (= συνεργειακή). Αυτό είναι πιστεύω η Εκκλησία. Γιατί; Διότι η τελευταία είναι ο εαυτός της στο μέτρο που προσδοκά αδιάλειπτα στην καθημερινή πράξη (και όχι μόνον στη λειτουργία) την έλευση του Κυρίου της στη δόξα της Βασιλείας του Θεού! Εύκολο να το λέμε, δύσκολο να το ζούμε.

1.6 Ας δούμε τώρα ένα άλλο σημείο. Αν και χρονολογικά, η Εκκλησία βρίσκεται (και εμείς βρισκόμαστε με αυτήν) «μετά» τον Ιησού Χριστό, στην ιστορική «συνέχεια» του Χριστού, στην πραγματικότητα, οντολογικά μιλώντας (ή μάλλον οντο-σωτηριολογικά), βρισκόμαστε «πριν» από Αυτόν ως επερχόμενον. Βρισκόμαστε «εντεύθεν» της Βασιλείας Του ως επερχόμενη εν Χριστώ από το μέλλον. Υπό την έννοια αυτή, η Εκκλησία είναι «προληπτική» της Βασιλείας, «προληπτικό μυστήριο και εικόνα» της παράδοξης παρουσίας της τελευταίας στην Ιστορία. Πράγματι, όπως είπαμε, η Εκκλησία δεν είναι μόνο «μυστήριο» παρουσίας αλλά και «εικόνα» εν κινήσει που προσδοκά την Παρουσία. Και αυτή τη διαλεκτική πρέπει με κάθε τρόπο να την κρατήσουμε ζωντανή, στην πίστη και στην πράξη μας, την καθημερινή.

2. «Μετα-ιστορική» (εσχατολογική) και «ιστορική» Εκκλησία

2.1 Όταν μιλάμε για την Εκκλησία αναφερόμαστε σε μια πραγματικότητα που είναι ταυτόχρονα «μετα-ιστορική» (ή «εσχατολογική» όπως λέμε) αλλά και «ιστορική», «μυστηριακή» αλλά και «εμπειρική». Είναι δηλ. η Εκκλησία, από τη μια μεριά «εσχατολογικό μυστήριο», το μυστήριο της Βασιλείας του Θεού εν Χριστώ που έρχεται, και από την άλλη «ιστορική κοινωνία κοινοτήτων» που περπατούν στην Ιστορία προς συνάντησή Του. Κινήσεις δυο, με διαφορετική φορά και διαπλεκόμενες: η μια κίνηση (του Χριστού που έρχεται), από τα Έσχατα προς την Ιστορία, και η άλλη κίνηση (της Εκκλησίας που μεταβαίνει) από την Ιστορία προς τα Έσχατα. Ως «εσχατολογικό μυστήριο» η Εκκλησία είναι «αόρατη» πραγματικότητα και ως «ιστορική κοινωνία κοινοτήτων», εμπειρική, είναι «ορατή» πραγματικότητα.

2.2 Η Εκκλησία *in*via είναι «μυστηριακά» το «σημείο διαφάνειας» της Ιστορίας προς τα Έσχατα. Αλλά επειδή αυτά τα πράγματα, η «μυστηριακή ύπαρξη» (*sacramental existence*), δεν είναι αυτόματα ούτε μαγικά, πολλές φορές το «σημείο διαφάνειας» της Ιστορίας που είναι η Εκκλησία *in*via γίνεται περισσότερο ή λιγότερο ... αδιαφανές έναντι των Εσχάτων. Διότι, το επαναλαμβάνω, η «μυστηριακή διαφάνεια» (*transparences acramentelle*) της

Εκκλησίας *in*νία είναι πάντοτε *συνεργειακή* εν αγίω Πνεύματι, όχι μονεργειακή. Και στη *συνέργεια* συχνά υπολείπόμεθα.

2.3 Η Εκκλησία είναι «*ήδη*» αλλά και «*όχι ακόμα*» αυτό που θα γίνει, ο πραγματικός εαυτός της. Έτσι στην πορεία της μέσα στην Ιστορία έχει την *κλήση να αυτοπραγματώνεται σταδιακά*, να γίνεται όλο και περισσότερο ο εαυτός της με την βοήθεια του Πνεύματος του αναστημένου Χριστού. Να γίνεται όμως τι ακριβώς; Και εδώ περνάω στο δεύτερο παράδοξο της Εκκλησίας ως «*σώμα*» αλλά και ως «*εικόνα*» του Χριστού.

Από τη μια μεριά η Εκκλησία «*είναι ήδη*» ο Χριστός καθότι είναι το «*μυστήριό*» Του· αλλά από την άλλη «*δεν είναι ακόμα*» *πλήρως* ο Χριστός καθότι είναι η «*εικόνα*» Του¹³. Θα μπορούσαμε να το πούμε και διαφορετικά: η Εκκλησία «*είναι ήδη*» η Βασιλεία (καθότι είναι το «*μυστήριό*» της) και «*δεν είναι ακόμα*» *πλήρως* η Βασιλεία (καθότι είναι η «*εικόνα*» της, η «*πρόληψη*» της¹⁴). Εδώ, όπως θα πούμε στη συνέχεια, πρέπει να αποφεύγονται τα δυο αντίστροφα άκρα. Να μην λέμε δηλ. ότι η Εκκλησία (στην Ιστορία ενν.) «*είναι*» ο Χριστός και η Βασιλεία Του *sicetsimpliciter* (ανατολική τάση), ούτε πάλι να λέμε έτσι απλά ότι «*δεν είναι*» (δυτική τάση). Δηλ. ούτε *σύγχυση* Εκκλησίας και Χριστού (και Βασιλείας), ούτε *διάζευξη*. Το πράγμα είναι πιο πολύπλοκο.

3. Εκκλησία, «μυστήριο» και «εικόνα» του Χριστού

Οι εννοιακές αναπαραστάσεις (εικόνες, μεταφορές) που η Κ.Δ. χρησιμοποιεί αναφορικά προς την Εκκλησία είναι πολλές. Εδώ θα σταθώ σε δυο από αυτές που περιγράφουν τις *σχέσεις Χριστού και Εκκλησίας όπως λαμβάνουν χώρα μέσα στο άγιο Πνεύμα*.

- Η Εκκλησία είναι το «*σώμα Χριστού*» (που σημαίνει είναι το «*μυστήριο-sacrament*» του Χριστού).
- Η Εκκλησία είναι η «*νύμφη Χριστού*» (που σημαίνει είναι η «*εικόνα-icōn*» του Χριστού).

3.1 Στην πρώτη αναπαράσταση (η Εκκλησία σαν «*σώμα Χριστού*», όπως άλλωστε και στην ιωάννεια εικόνα της αμπέλου με τα κλήματα), δείχνεται

¹³Αυτά που λέμε για τον Χριστό ισχύουν και για τη Βασιλεία Του και αντίστροφα.

¹⁴Η «*πρόληψη*» της Βασιλείας στην Εκκλησία φαίνεται καθαρά στους αγίους της, γνωστούς και αγνώστους.

ξεκάθαρα η ταύτιση, η ταυτότητα μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας. Ο Χριστός και η Εκκλησία Του στην Ιστορία αποτελούν *μυστηριακά «μια πραγματικότητα»* εν Πνεύματι αγίω. Εδώ δείχνεται περισσότερο η «μυστηριακότητα» της Εκκλησίας που είναι αυτή του Χριστού, η εσχατολογική της διάσταση.

Στην δεύτερη όμως αναπαράσταση (*«νύμφη Χριστού»*) δείχνεται ξεκάθαρα η *διάκριση* μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας στην Ιστορία. Δείχνεται δηλ. ξεκάθαρα η «*εικονιστικότητα*» της Εκκλησίας έναντι του Χριστού, η ιστορικότητά της.

Σε μια «καθ'ολική» αντίληψη των πραγμάτων της Εκκλησίας, δηλ. όχι αποσπασματική, η «μυστηριακότητα» και η «εικονιστικότητα» δεν χωρίζονται, ούτε συγχέονται, αλλά πάνε πάντα μαζί, διαπλέκονται μεταξύ τους ασύμμετρα χωρίς να συγχέονται¹⁵. Η «εσχατολογική» διάσταση (μυστηριακή) και η «εγκόσμια» διάσταση (εμπειρική) διαπλέκονται διαλεκτικά. Διότι η Εκκλησία είναι μεν «εν τω κόσμω» αλλά ουκ «εκ του κόσμου»¹⁶.

Η *διάκριση* εδώ Χριστού και Εκκλησίας (ως νύμφης) σημαίνει ότι στην Ιστορία η Εκκλησία έχει την *κλήση* να εικονίζει τον Αρχέτυπό της, τον επερχόμενο Χριστό. Και όπως μια εικόνα είναι πράγματι εικόνα του αρχέτυπου της στο μέτρο ακριβώς που εικονίζει το αρχέτυπό της και όχι κάτι άλλο (λ.χ. το έθνος, ή την αυτοκρατορία κ.λπ.), έτσι και η Εκκλησία στην Ιστορία είναι ο εαυτός της (ως «εικόνα» του Αρχέτυπου) στο μέτρο που εικονίζει τον εσχατολογικό, τον επερχόμενο Χριστό, τη Βασιλεία του Θεού. Όσο πιο καθαρά τον εικονίζει ως επερχόμενο, τόσο πιο καθαρά και αληθινά είναι ο εαυτός της, σύμφωνα ενν. με την εικονολογική (ή εικονιστική) κλήση της. Διότι εδώ, η «κλήση» είναι «οντοποιητική», δίνει υπόσταση στην πραγματικότητα (της Εκκλησίας, του ανθρώπου και γενικότερα).

3.2 Αν στην πρώτη αναπαράσταση (του «σώματος») η Εκκλησία υπάρχει στην Ιστορία ως «*μυστήριον*» του Χριστού (sacrament of Christ), στην δεύτερη αναπαράσταση (της νύμφης) η Εκκλησία υπάρχει στην Ιστορία ως «*εικόνα*» του Χριστού (icon of Christ). Και, όπως θα δούμε, οι δυο αυτές διαστάσεις δεν συγχέονται, ούτε χωρίζονται, αλλά διαπλέκονται *ασύγχυτα και ασύμμετρα* μεταξύ τους σε αυτό που θα ονόμαζα μια «μυστηριακή

¹⁵ Διότι το «μετα-ιστορικό» (το εσχατολογικό) και το «ιστορικό» βρίσκονται μεταξύ τους σε *ασύμμετρα διαλεκτική, συνεργειακή σχέση* στην Εκκλησία. Αρχή και τέλος της συνέργειας αυτής της Εκκλησίας στην Ιστορία είναι ο Χριστός και η Βασιλεία Του.

¹⁶ Όλες οι διαλεκτικές των παραδόξων της Εκκλησίας είναι *ασύμμετρες*. Τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο τον έχει, αντίστοιχα, το «εσχατολογικό» (έναντι του ιστορικού), το «μυστηριακό» (έναντι του εικονιστικού) και το «ένα» (έναντι των πολλών). Όχι αντίστροφα.

εικόνα» (sacramental icon)¹⁷. Η Εκκλησία στην οποία ζούμε είναι (και πρέπει να είναι) και το ένα και το άλλο (και «μυστήριο» και «εικόνα»), «ήδη-και-ούπω». Όχι μόνον το ένα ούτε μόνον το άλλο, ούτε απλώς συντελεσμένα άπαξ δια παντός. Αυτό είναι κάτι πολύ σημαντικό που συνήθως το ξεχνάμε.

3.3 Σημειώστε εδώ κάτι πολύ σημαντικό: ότι όπως ο «σαρκωμένος Χριστός» είναι η «μυστηριακή εικόνα» (δηλ. το «μυστήριο» και η «εικόνα») του «αόρατου Πατέρα», το ανοιχτό παράθυρο από-και-προς τον Πατέρα (εν Πνεύματι αγίω), έτσι και η «ιστορική Εκκλησία» είναι (και οφείλει να είναι) η «μυστηριακή εικόνα» του «εσχατολογικού Χριστού», το ανοιχτό παράθυρο από-και-προς τον Χριστό (εν Πνεύματι αγίω)¹⁸. Αυτή είναι η κλήση της, ο λόγος της ύπαρξής της, η ουσία και η αλήθειά της. Αυτή και τίποτε άλλο: να είναι δηλ. η «μυστηριακή εικόνα» (sacramental icon) της προληπτικής παρουσίας του Χριστού (και της Βασιλείας Του) εδώ και τώρα στην Ιστορία του κόσμου· η «μυστηριακή εικόνα» δηλ. το «μυστήριο» και η «εικόνα» που προετοιμάζουν στην Ιστορία τους ανθρώπους, πιστούς και μη, για την τελική ένδοξη έλευση του Κυρίου και της Βασιλείας του Θεού¹⁹.

3.4 Οι δυο αναπαραστάσεις που χρησιμοποιήσαμε για την Εκκλησία του Χριστού ως «μυστηριακή εικόνα» –δηλ. του «σώματος» και της «νύμφης» που αντιστοιχούν στο «μυστήριο» και στην «εικόνα»– μπορεί να φαίνονται από πρώτη άποψη σαν αντίθετες μεταξύ τους, αλλά δεν είναι²⁰. Αντανακλούν

¹⁷Βλ. παραπάνω υποσ. 8. Η Εκκλησία είναι η «μυστηριακή εικόνα» (icone sacramentelle) του Χριστού και της Βασιλείας. Αντίστροφα η Ευχαριστία είναι το «εικονιστικό μυστήριο» (sacrament iconique) του Χριστού και της Βασιλείας.

¹⁸Μην ξεχνάμε επίσης ότι, αν και «μυστήριο του Χριστού» (από πλευράς εσχάτων), λόγω του ήδη-και-ούπω της ύπαρξής της στην Ιστορία η Εκκλησία είναι πάντα ήδη-και-ούπω η «εικόνα του Χριστού» μέσα στην Ιστορία. Κάποιες φορές μπορεί σαν εικόνα του Χριστού να γίνεται *αδιαφανής* στον Χριστό. Και τότε δεν δείχνει ως εικόνα το Χριστό αλλά τελικά τον εαυτό της, αυτοαναφέρεται στον εαυτό της, δεν αναφέρεται στον Χριστό. Κάποιες φορές μπορεί, ακόμα χειρότερα, και να εκπέσει σε «είδωλο του Χριστού», να θεωρεί εαυτήν υπερφυσικό υποκατάστατο του Χριστού, ή να εικονίζει, να αναφέρεται σε κάτι άλλο από τον Χριστό που είναι ο αρχέτυπος, ο Νυμφίος της (λ.χ. στο έθνος ή στον πολιτισμό). Να είναι με λίγα λόγια η άπιστη Νύμφη Του (πάντα Νύμφη Του αλλά όχι πιστή), παρόλο που ο Νυμφίος της έχει κάνει ήδη και κάνει συνεχώς τα πάντα γι' αυτήν.

¹⁹Η Εκκλησία είναι το «sacramentum» του Χριστού. Δεν είναι η «ιστορική σκιά» του (σε πλατωνικό σχήμα ορατού/αόρατου). Όπως και ο Χριστός καταρχάς είναι το «sacramentum» του Πατέρα. Δεν είναι η «ιστορική σκιά» του. Μεταξύ «σκιάς» και «sacramentum» η διαφορά είναι αβυσσαλέα. Η «σκιά» έχει *απλώς φαινομενολογική* ετερότητα ως προς την «ιδέα» (πραγματικότητα). Το «sacramentum» δεν έχει απλώς φαινομενολογική αλλά *οντολογική* ετερότητα ως προς την πραγματικότητα την οποία καθιστά παρούσα ως «sacramentum».

²⁰Διότι τότε το «μυστήριο» (sacrament) και η «εικόνα» (icon) θα βρίσκονταν σε αντίθεση ενώ αποτελούν δυο διαφορετικές όψεις της ίδιας πραγματικότητας. Η αντίθεση αυτή εισήχθη ιστορικά από τη Σύνοδο της Ιέρειας (754) στην εποχή της εικονομαχίας με τη μορφή της *αντίθεσης* μεταξύ *Ευχαριστιακού μυστηρίου* και *Εικαστικής εικόνας*. Η θέση της Εικαστικής εικόνας στη Λειτουργία αποκαταστάθηκε

θαυμάσια το «παράδοξο είναι» της Εκκλησίας. Στην πρώτη αναπαράσταση, η Εκκλησία είναι «ήδη» ο Χριστός (ή η Βασιλεία) επί της γης, το «μυστήριο» του, η μυστηριακή παρουσία Του. Στη δεύτερη όμως, η Εκκλησία «δεν είναι ακόμα» ο Χριστός (ή η Βασιλεία) επί της γης. Είναι η «εικόνα» Του που καλείται να τον εικονίζει όλο και πιο πολύ πιστά στον κόσμο ώστε να γίνει τελικά σαν κι Αυτόν. Για ποιο λόγο; Απλά για να είναι ο εαυτός της ως η «μυστηριακή εικόνα» Του (sacramental icon) στην Ιστορία. Ή, αν θέλουμε, για να φτάσει σταδιακά ως «Εκκλησία ινία» από το «κατ' εικόνα» στο «καθ' ομοίωσιν». Ισχύει γι' αυτήν (για μας) ότι ισχύει και για τον άνθρωπο.

Ας σημειώσουμε εδώ ότι είναι πάντα το άγιο Πνεύμα που *ενώνει αδιαίρετα* αλλά και *διακρίνει ασύγχυτα* τον «Χριστό» και την «Εκκλησία» Του σε ένα *μυστήριο συνέργειας και κοινωνίας* (αδιαίρετης και ασύγχυτης), στο *μυστήριο της Ευχαριστίας*, στο *ευχαριστιακό μυστήριο του Χριστού στην Εκκλησία* (sacrament iconique): ακριβώς όπως το ίδιο Πνεύμα ενώνει αδιαίρετα και διακρίνει ασύγχυτα τον «Θεό» και τον «άνθρωπο» στο *μυστήριο του Χριστού* σύμφωνα με τον περίφημο «όρο» της Συνόδου της Χαλκηδόνας. Χριστολογία και Εκκλησιολογία, σημειωτέον, παρουσιάζουν μια «αγιοπνευματική αναλογία».

2.5 Γιατί όμως τόση πολλή συζήτηση για το «μυστήριο» και την «εικόνα» σε σχέση με την Εκκλησία; Αν ανέφερα όλα τα παραπάνω, και ειδικά τις δυο βιβλικές μεταφορές της Εκκλησίας ως «σώματος» και «νύμφης» του Χριστού, είναι διότι υπάρχει ο κίνδυνος *δυο αντιστρόφων παρανοήσεων* στην θεώρηση της Εκκλησίας, στο τι αντιλαμβανόμαστε ως «Εκκλησία», σχετικά με την *ταυτότητα* και την *ετερότητα* μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας. Το θέμα αυτό απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή.

Όπως στην πραγματικότητα του Χριστού (βλ. χριστολογία) δεν επιτρέπεται ούτε η *σύγχυση* Θεού και ανθρώπου ούτε η *διάζευξη* Θεού και ανθρώπου αλλά η *εν αγίω Πνεύματι διαλεκτική ταύτισή* τους (ασύμμετρη, από πλευράς Θεού), έτσι *mutatis mutandis* και στην πραγματικότητα της Εκκλησίας (εκκλησιολογία). Δεν επιτρέπεται δηλ. ούτε η *σύγχυση* Χριστού και Εκκλησίας ούτε η *διάζευξη* τους αλλά μόνον η *εν αγίω Πνεύματι διαλεκτική ταύτισή* τους (ασύμμετρη, από πλευράς Χριστού)²¹. Τι θέλω να πω με αυτό;

από την μετέπειτα Σύνοδο της Νικαίας (787) αλλά η σχέση και η διαφορά της προς το Ευχαριστιακό μυστήριο δεν διαλευκάνθηκε. Η συζήτηση συνεχίστηκε στη Σύνοδο της Φραγκφούρτης (794).

²¹ Όταν έχουμε μια *χριστολογία* που υποτιμάει το *αγιοπνευματικό «ασυγχύτως»* (ασύμμετρο) στο Θεό και τον άνθρωπο είναι λογικό να έχουμε μια *εκκλησιολογία* που υποτιμάει το *αγιοπνευματικό «ασυγχύτως»* (ασύμμετρο) στον Χριστό και την Εκκλησία. Αντίστροφα, αν έχουμε μια χριστολογία που υποτιμάει το *αγιοπνευματικό «αδιαίρετως»* (ασύμμετρο) στο Θεό και τον άνθρωπο είναι λογικό να έχουμε μια εκκλησιολογία που υποτιμάει το *αγιοπνευματικό «αδιαίρετως»* (ασύμμετρο) στον Χριστό και την Εκκλησία. Μη ισορροπημένη εκκλησιολογία αντανάκλα μια μη

3.5.1 Από τη μια μεριά υπάρχει ο κίνδυνος της σύγχυσης Χριστού (ή Βασιλείας) και Εκκλησίας, αν πούμε ότι η τελευταία είναι *μόνο* «σώμα» Χριστού *μυστηριολογικά*, παραγνωρίζοντας το ότι είναι *και* «νύμφη» Χριστού, *εικονολογικά* μιλώντας (κίνδυνος εξ' Ανατολών, ιδιαίτερα ορατός στην Ορθοδοξία, με μονόπλευρη έμφαση στην «εσχατολογική μυστηριακότητα» της Εκκλησίας). Εδώ έχουμε κατά κάποιον τρόπο «εσχατολογική μυστηριακότητα» σκέτη, χωρίς «ιστορική εικονιστικότητα» της Εκκλησίας. Το «*ήδη*» χωρίς το «*όχι ακόμα*».

3.5.2 Από την άλλη μεριά υπάρχει ο αντίστροφος κίνδυνος της διάζευξης Χριστού (ή Βασιλείας) και Εκκλησίας, αν πούμε ότι η τελευταία είναι *μόνο* «νύμφη» Χριστού, *εικονολογικά*, παραγνωρίζοντας ότι είναι *και* «σώμα» Χριστού, *μυστηριολογικά* μιλώντας (κίνδυνος εκ Δυσμών, ιδιαίτερα ορατός στην Διαμαρτύρηση, με μονόπλευρη έμφαση στην «εικονιστικότητα», την ιστορικότητα, της Εκκλησίας). Εδώ έχουμε, αντίστροφα, «ιστορική εικονιστικότητα» σκέτη χωρίς «εσχατολογική μυστηριακότητα» της Εκκλησίας²². Το «*όχι ακόμα*» χωρίς το «*ήδη*».

Τόσο στη μια περίπτωση (στη σύγχυση Χριστού και Εκκλησίας) όσο και στην αντίστροφη περίπτωση (στη διάζευξη Χριστού και Εκκλησίας) απουσιάζει το κύριο χαρακτηριστικό της Εκκλησίας, το «*ήδη-και-όχι ακόμα*». Απουσιάζει επίσης η *ασύγχυτη και αδιαίρετη, η ασύμμετρη διαπλοκή Βασιλείας και Κόσμου, Εσχάτων και Ιστορίας, Χριστού (ή Βασιλείας) και Εκκλησίας* στην έννοια της «μυστηριακότητας» της Εκκλησίας.

Στην πρώτη περίπτωση (της σύγχυσης) η Εκκλησία γίνεται «*ά-σαρκη και απόκοσμη*» και ο *εσχατολογικός* Χριστός τρόπον τινά απορροφά την Εκκλησία *in via*, δεν την αφήνει να «αναπτυχθεί». Στην την αντίστροφη περίπτωση (της διάζευξης) η Εκκλησία γίνεται τόσο «*μονόπλευρα εγκόσμια*» που καταλήγει τελικά να είναι «*εκκοσμιευμένη*», όχι «*μυστηριακά εγκόσμια*», δηλ. ως «*μυστηριακή εικόνα*» (sacramental icon).

ισορροπημένη χριστολογία. Μήπως όμως ισχύει και το αντίστροφο; Είναι πολύ πιθανό. «Μονοφυσιτίζουσα» χριστολογία και εκκλησιολογία είναι λογικό να πάνε μαζί. Το ίδιο και μια «νεστοριανίζουσα» χριστολογία και εκκλησιολογία. Νομίζω όμως, χωρίς να μπορώ να το αποδείξω πλήρως, ότι και τα δυο σχετίζονται στενά με την Λειτουργία και μάλιστα την *μυστηριολογία*. Προσωπικά υποστηρίζω ότι η έννοια του sacramentum είναι κλειδί στην υπόθεση: τόσο για την «μυστηριακή εικόνα» (Εκκλησία – icone sacramentelle) όσο και για το «εικονιστικό μυστήριο» (Ευχαριστία – sacrament iconique). Να αναπτύξω όμως τις παραπάνω θέσεις θα απαιτούσε πολύ χώρο και θα με έβγαζε από τον στόχο μου.

²²Στην πραγματικότητα οι κίνδυνοι είναι αυτοί της *σύγχυσης* «μυστηρίου» και «εικόνας» ή αντίστροφα της *διάζευξης* τους.

3.6 Αν την τάση της (πλατωνίζουσας) σύγχυσης Χριστού και Εκκλησίας (Εσχάτου και Ιστορίας) την διαβλέπω ξεκάθαρα στην Ανατολική Παράδοση, λόγω ιδιότυπης λειτουργικής θεώρησης (*μονιστικά* εσχατοκεντρικής και όχι *διαλεκτικά* εσχατοκεντρικής ως θα όφειλε), τόσο εγώ όσο και άλλοι συνάδελφοι καθολικοί θεολόγοι, τον αντίστροφο κίνδυνο μιας κάπως «*μονόπλευρα εγκόσμιας*» θεώρησης της Εκκλησίας, ενός *εγκλωβισμού της στον Κόσμο και την Ιστορία*, –ενός *ιστοριομονισμού* που κάνει την Εκκλησία μια πραγματικότητα παράλληλη κατά κάποιον τρόπο προς την Βασιλεία και τα Έσχατα– τον διαισθάνομαι κάποιες φορές σε μερικές εκφάνσεις της σύγχρονης μετασυνοδικής (μετά την Β΄ Βατικανή Σύνοδο) πραγματικότητας (όχι βέβαια στη σύγχρονη καθολική θεολογία)²³. Όχι όμως παντού ούτε ασφαλώς πάντα, ευτυχώς. Είναι παρών ως πούμε σαν πειρασμός ή σαν βόμβος.

Κάτι τέτοιο θα έμοιαζε κάπως σαν διαλεκτική αντιστροφή, στην ιστορία της ζωής της Εκκλησίας, μιας προσυνοδικής καθολικής πραγματικότητας που υπερτόνιζε, επίσης μονόπλευρα (και αυτό είναι σημαντικό), *εσχατομονιστικά* μπορούσαμε να πούμε, την *κάθετη διάσταση*, την *άορατη πραγματικότητα της Εκκλησίας* που κάνει την Εκκλησία οντότητα παράλληλη προς την Ιστορία και τον Κόσμο. Σαν να είχαμε, στην προσυνοδική φάση, μια *ιδεαλιστική «α-κοσμία»*, και αντίστροφα, στη σύγχρονη μετασυνοδική περίπτωση, μια *ρεαλιστική «εκκοσμίκευση»*. Όχι όμως την πρόπευσα «*μυστηριακή εγκοσμιότητα*» σύμφωνα με το πνεύμα της Β΄ Βατικανής Συνόδου που δείχνει νομίζω προς την κατεύθυνση της «*μυστηριακής εικόνας*» (sacramental icon).

Σαν να είχαμε σήμερα, δηλ., μετασυνοδικά, σε μερικές τουλάχιστον περιπτώσεις, έναν υπερτονισμό της ιστορικής «*κοινότητας-κοινωνίας*» (οριζόντιας) ως αντιστροφή, συμμετρική και αντίθετη, μιας προσυνοδικής κατάστασης που υπερτόνιζε κάπως μονοδιάστατα το «*μυστήριο*» (κάθετο) εις βάρος της οριζόντιας, της εγκόσμιας διάστασης²⁴. Μιλώ βέβαια εντελώς σχηματικά γιατί τα πράγματα είναι ασφαλώς περίπλοκα.

Εύχομαι να πέφτω έξω (και είναι πολύ πιθανό λόγω πολυπλοκότητας των φαινομένων). Άλλωστε η *réception* του αληθινού πνεύματος της Συνόδου μόλις κατ' ουσίαν έχει αρχίσει (πέραν των παρανοήσεών του). Γι' αυτόν όμως

²³Βεβαίως αυτή η τάση εξισορροπείται από τον έντονο «μυστηριακό», σακραμενταλιστικού τύπου, χαρακτήρα της Καθολικής Εκκλησίας. Το θέμα όμως είναι ότι δημιουργείται διεγκυστίνδα μεταξύ σακραμενταλισμού και μονόπλευρης εγκοσμιότητας.

²⁴Μην συγχέουμε τον μονοδιάστατο υπερτονισμό του «μυστηρίου» εις βάρος της ιστορικότητας με την ασυμμετρία της διαλεκτικής μεταξύ «μυστηρίου» και ιστορικότητας. Διότι η ασυμμετρία αυτή της διαλεκτικής είναι μυστηριακή, αγιοπνευματική, και αυτή δεν αίρεται ούτε εκκοσμικεύεται.

τον λόγο ξεκίνησα λέγοντας πως η Εκκλησία είναι ασύμμετρα *διαπλεκόμενη* πραγματικότητα, και μάλιστα *σταυροειδώς* διαπλεκόμενη, κάθετα και οριζόντια, και *διαπλεκόμενη εις βάθος*. Και πως η Εκκλησία, στην ιστορική της διάσταση, πρέπει να θεωρείται υπό το φως και μέσα από το πρίσμα της εσχατολογικής της διάστασης, της Βασιλείας. Εδώ βρίσκεται η ασυμμετρία.

3.7 Η Β' Βατικανή Σύνοδος στη *Δογματική Διάταξη Lumen Gentium*²⁵ δείχνει νομίζω προς αυτή τη διαπλοκή, παρόλο που σε μια πρώτη ανάγνωση μπορεί να φανεί σαν να *θέτει σε παραλληλία*, στο μυστήριο της Εκκλησίας, την «αόρατη», την «εσχατολογική Εκκλησία» προς την «ορατή», προς την «εν ιστορία Εκκλησία», και *όχι να διαπλέκει εις βάθος, την ιστορική διάσταση της Εκκλησίας με την εσχατολογική διάστασή της*²⁶.

Προσωπικά πιστεύω ότι δεν το κάνει. Το θέμα όμως είναι εμείς τι διαβάζουμε στη *Lumen Gentium* και πως τη διαβάζουμε. Και μάλιστα τι καταλαβαίνουμε από τη «μυστηριακότητα» της Εκκλησίας. Γι' αυτό και η *Lumen Gentium* (ως το Διάταγμα περί Εκκλησίας) είναι σκόπιμο νομίζω να διαβάζεται στην προοπτική ειδικά της *Sacrosanctum Concilium* (Διάταγμα περί Θ. Λειτουργίας). Εξάλλου η πίστη της Εκκλησίας, σύμφωνα με την Β' Βατικανή Σύνοδο, είναι μια και πολυπρισματική, συμφωνική. Δεν είναι προσθετική. Το *κάθε Διάταγμα* πρέπει να διαβάζεται στον *ορίζοντα των άλλων Διαταγμάτων*. Αυτό εννοώ λέγοντας «συμφωνική».

3.8 Με λίγα λόγια, συνοψίζοντας: όπως αγαπώ να λέω, η σχέση Χριστού και Εκκλησίας είναι *διαπλεκόμενη σταυροειδώς και εις βάθος εν αγίω Πνεύματι* (όχι παράλληλη), δηλ. *ασύμμετρα* διαπλεκόμενη (καθότι «εν αγίω Πνεύματι»). Διότι είναι σχέση *ασύμμετρα συνεργειακή* (ως αγιοπνευματική) μεταξύ «εσχάτου» (που είναι ο Χριστός) και «ιστορίας» (που είναι ο λαός Του, η Εκκλησία)²⁷. Και με τον τρόπο αυτό, η Εκκλησία πορεύεται

²⁵Πρβλ. Mgr (G.) Philips, *L'Eglise et son mystère au deuxième Concile du Vatican. Histoire, texte et commentaire de la Constitution Lumen Gentium*, Desclée, Paris 1966, 1968.

²⁶Το πρόβλημα εδώ θα ήταν, υποθετικά μιλώντας, η σχέση *παραλληλίας* (παραλλήλων επιπέδων, άνω/κάτω) «Βασιλείας» και «Εκκλησίας», ή «αόρατης Εκκλησίας» και «ορατής Εκκλησίας», «Εσχάτων» και «Ιστορίας», σε μια σαφώς πλατωνίζουσα, μεταφυσική θεώρηση των πραγμάτων. Δυο παράλληλα επίπεδα όμως δεν μπορούν ποτέ να διαπλακούν μεταξύ τους, να *τέμνονται σταυροειδώς*, καθότι παράλληλα. Ενέχουν τον κίνδυνο ή να συγχυθούν μεταξύ τους ή να χωριστούν μεταξύ τους.

²⁷Και γιατί «ασύμμετρα»; Διότι, οντολογικά μιλώντας – ή καλύτερα οντομυστηριολογικά μιλώντας (βλ. «οντολογία του μυστηρίου»)– τον αρχικό και τον τελικό λόγο στη *συνέργεια* Χριστού και Εκκλησίας (εν αγίω Πνεύματι) τον έχει ο Χριστός, όχι η Εκκλησία. Είναι ο Χριστός που *θεμελιώνει μυστηριολογικά* (και μάλιστα ευχαριστιακά) την Εκκλησία, *συνεχώς και αδιαλείπτως* (και όχι μόνο στην αρχή της). Διότι το Πνεύμα του Χριστού «αναπαύεται» στην Εκκλησία αλλά δεν γίνεται ποτέ

(ή οφείλει να πορεύεται) μέσα στην Ιστορία, «χριστοποιούμενη» σταδιακά όλο και περισσότερο. Γινόμενη δηλ. όλο και περισσότερο «χριστόμορφη», σύμφωνη με τη *μορφή του Χριστού*, προετοιμαζόμενη όλο και καλύτερα για τους εσχατολογικούς γάμους της με το Αρνίον, τον Χριστό, όπως λέει θαυμάσια το βιβλίο της Αποκάλυψης.

4. Εκκλησία ως «μια» και «πολλές» - Το πρόβλημα της «καθ'ολικότητάς» της

Έχοντας αναφερθεί προηγουμένως στα παράδοξα της Εκκλησίας ως (1) «ήδη-και-ούπω» πραγματικότητας, ως (2) «μετα-ιστορικής» και «ιστορικής» πραγματικότητας (μυστηριακής και εμπειρικής) καθώς επίσης και ως (3) «σώματος» και «νύμφης», ως «μυστηριακής εικόνας» (sacramentalicon) του Χριστού και της Βασιλείας, ας έλθουμε τώρα και σε ένα άλλο παράδοξό της. Η Εκκλησία (4) είναι πραγματικότητα «μοναδική» αλλά και «πολλαπλή», είναι «παγκόσμια» αλλά και «τοπική» (τοπικές). Είναι όμως πάνω απ'όλα πραγματικότητα «καθ'ολική» σαν τον Χριστό (και τη Βασιλεία Του) του οποίου είναι, μην το ξεχνάμε, η «μυστηριακή εικόνα»²⁸.

«μέρος» της Εκκλησίας, δεν γίνεται ποτέ «κτήμα» της, καθότι υπερβατικό στην εμμένειά του στην Εκκλησία. Κατά συνέπεια δεν μπορεί ποτέ να υπάρξει, οντοσωτηριολογικά μιλώντας, απόλυτη συμμετρία μεταξύ Χριστού και Εκκλησίας. Μόνο ο Χριστός θεμελιώνει διαρκώς την Εκκλησία (κατά το διάβα της στην Ιστορία), όχι η Εκκλησία τον Χριστό. Η Εκκλησία «αυξάνει» το σώμα Του (παραδόξως), αυτό σίγουρα, αλλά δεν «θεμελιώνει» τον Χριστό. Άλλο το «θεμελιώνω οντολογικά» και άλλο το «αυξάνω συνεργειακά» !!

²⁸«Καθ'ολικότητα» (βλ. κατά το όλον) και «παγ-κοσμιότητα» (βλ. το παν, το όλον) είναι δυο διαφορετικές έννοιες που σχετίζονται αλλά δεν συμπίπτουν. Σε ένα πλαίσιο διαρθρωμένης «κοινωνίας» (και όχι άτακτου, χωρίς τάξη συνοθηλεύματος), *καθ'ολικότητα* σημαίνει ότι το καθέκαστον δεν αποτελεί «τμήμα» του όλου (partie) αλλά «μέρος» του όλου (portion) καθόσον, λόγω της κοινωνίας, φέρει μέσα του το όλον με τον δικό του μοναδικό τρόπο. Όντας δηλ. ο εαυτός του, είναι και κάτι παραπάνω από τον εαυτό του, είναι εαυτός διανοιγμένος. *Παγκοσμιότητα*, σημαίνει το εύρος ενός συνόλου. Σε πλαίσιο «κοινωνίας», η «καθ'ολικότητα» είναι εσωτερική ποιότητα της «παγκοσμιότητας» και η «παγκοσμιότητα» είναι εξωτερικό πλαίσιο, εξωτερική διάσταση της «καθ'ολικότητας». Αυτό μπορούμε να το καταλάβουμε από τον μελισμό (κλάσις) του ευχαριστιακού άρτου (fractiōpanis). Όταν «μελίζεται» ο άρτος, το καθένα από τα μέρη του είναι όλος ο άρτος, όλος ο Χριστός, και όχι απλώς τμήμα του Χριστού. Όσο ζυγίζει οντολογικά όλος ο άρτος, ζυγίζει, μετά τον μελισμό, και το καθένα από τα μέρη-μέλη του. Το ίδιο συμβαίνει και με την Εκκλησία. Όσο ζυγίζει οντολογικά όλη η Εκκλησία, στην Ευχαριστία, ζυγίζει και το καθένα από τα μέρη-μέλη της (portio, όχι pars). Αυτό, στο πλαίσιο της (αγιοπνευματικής) κοινωνίας, της ευχαριστιακής-εκκλησιακής, που *προέρχονται* (μυστηριακά) από την κοινή (βλ. κοινωνία) fractiōpanis και δεν *προηγούνται* (κοινωνιολογικά) της κοινής fractiōpanis. Το τελευταίο σημείο έχει ιδιαίτερη σημασία για ευνόητους λόγους. Είναι η μυστηριακή fractiōpanis που προηγείται οντολογικά της κοινωνιολογικής συγκρότησης της Εκκλησίας, και δεν είναι η κοινωνιολογική συγκρότηση της Εκκλησίας που προηγείται της μυστηριολογικής ή που την θεμελιώνει. Διότι πρόκειται για κοινωνιολογική «εν Χριστώ» (και όχι για κοινωνιολογική «κατά κόσμον»). Θεολογικά

4.1 Είναι γνωστό ότι στην ΚΔ ο όρος «Εκκλησία» αναφέρεται τόσο στις «κατά τόπους Εκκλησίες», με το όνομα των πόλεων (στην «τοπική» Εκκλησία όπως λέμε), όσο και στην «ανά την οικουμένη Εκκλησία» (στην «παγκόσμια» Εκκλησία)· τόσο στις «πολλές» Εκκλησίες όσο και στη «μια» Εκκλησία θα λέγαμε. Πράγμα που σημαίνει πως η Εκκλησία είναι ταυτόχρονα και «μια» πραγματικότητα αλλά και «πολλές» πραγματικότητες. Όπως έλεγε εύστοχα ο αείμνηστος δομηνικανός εκκλησιολόγος και οικουμενιστής J-M. Tillard η «Εκκλησία» υφίσταται πάντα ως «*Εκκλησία Εκκλησιών*» (*Eglised'Eglises*)²⁹. Και «Εκκλησία Εκκλησιών» σημαίνει «*κοινωνία Εκκλησιών*». Η Εκκλησία είναι «κοινωνία» (*communio* όχι *societas*³⁰) Εκκλησιών.

4.2 «Η Ευχαριστία κάνει την Εκκλησία», μας λέει επίσης ο J-M. Tillard (1964) –μαζί με τον μητρ. Περγάμου Ι. Ζηζιούλα³¹– επικεντρώνοντας εύστοχα την προσοχή του στην διαπλοκή μεταξύ «*εκκλησιολογίας*» (θεολογίας της Εκκλησίας) και «*μυστηριολογίας*» (θεολογίας των Μυστηρίων). Εξετάζοντας τη σχέση ανάμεσα στη «Λειτουργία του Κυριακού Δείπνου» και την «Εκκλησία του Θεού» ο δομηνικανός εκκλησιολόγος αναφέρει χαρακτηριστικά το εξής σημαντικό: «*Το μυστήριο της Τράπεζας του Κυρίου πραγματώνει το Πάσχα της Εκκλησίας καθοδόν προς την εσχατολογική Βασιλεία*». Με αυτόν τον τρόπο η Ευχαριστία όχι μόνον «εκφράζει» (*indicatif*) αλλά και «χτίζει» (*impératif*) *σταυροειδώς* την εκκλησιακή, την χριστιανική Κοινωνία (*communio*) ανθρώπων και Εκκλησιών, με τον Χριστό (κάθετα) και μεταξύ τους (οριζόντια).

μιλάμε για *μυστηριολογική και κοινωνιακή «εντοπιότητα»* της Εκκλησίας και όχι απλώς για «*τοπικισμό*» *γεωγραφικού και κοινωνιολογικού τύπου* της Εκκλησίας.

²⁹Πρβλ. J-M Tillard, *L'Eucharistie, Pâque de l'Église*, 1964.

J-M Tillard, *L'Évêque de Rome*, Paris 1982.

J-M Tillard, *Église d'Églises: l'ecclésiologie de communion*, Paris 1987.

J-M Tillard, *Chair de l'Église, chair du Christ. Aux sources de l'ecclésiologie de communion*, Paris 1992.

J-M Tillard, *L'Église locale. Ecclésiologie de communion et catholicité*, Paris 1995.

³⁰«*Communio*» είναι μυστηριακή και αγιοπνευματική πραγματικότητα, «*societas*» είναι ιστορική και κοινωνιολογική πραγματικότητα. Οι δυο πραγματικότητες είναι εντελώς διαφορετικές διότι αναφέρονται σε εντελώς διαφορετικά επίπεδα στην Εκκλησία *in via*. Δεν σημαίνει όμως ότι είναι και αντίθετες. Η μια δεν αποκλείει την άλλη στην Ιστορία αλλά είναι η «*communio*» η βάση της «*societas*», όχι αντίστροφα. Η «*communio*», ως μυστηριακή, δεν είναι ποτέ άσαρκη ή αν-ιστορική.

³¹Ι. Ζηζιούλα, *Η ενότης της Εκκλησίας εν τη θεία ευχαριστία και τω επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνες*, Αθήνα ²1990 (εκδ. Γρηγόρης), J. Zizioulas, «*La Communauté eucharistique et la catholicité de l'Église*», στο *Istina*, t. 14 (1969), σελ. 67-88 [cf. J. Zizioulas, *L'Étreecclésial*, Laboret Fides, Genève 1981, σελ. 111-135], «*The Local Churchina Eucharistic Perspective*», στο *In Each Place. Towards a Fellowship of Local Churches Truly United*, C.O.E., Genève 1977, σελ.50-61 [cf. *L'Étreecclésial*, σελ. 181-194], «*L'Eglise comme communion*», στο *Service Orthodoxe de Presse* 181 (septembre-octobre 1993), σελ. 33-42.

Τι είναι λοιπόν Εκκλησία; Τι σημαίνει «Εκκλησία»; «*Εκκλησία*» σημαίνει την καθολικότητα της κοινωνίας των Εκκλησιών απαντά επιγραμματικά ο J-M. Tillard. Σημειωτέον εδώ ότι η «κοινωνία» όπως και η «καθ'ολικότητα» είναι πάντα σταυροειδής, κάθετη και οριζόντια, όχι μονοδιάστατη. Η Εκκλησία είναι «καθ'ολική Κοινωνία» (communio) πριν να είναι «εκκλησιαστική Κοινότητα» (societas), είναι «ευχαριστιακό Μυστήριο» (mystère) πριν να είναι «εκκλησιαστικές Δομές» (structures).

4.3 Στο σημείο αυτό ας επιστρέψουμε όμως λίγο στον όρο «σώμα Χριστού». Διότι με την πολυσημία του ο όρος αυτός μας επιτρέπει να διαρθρώσουμε ευκρινέστερα, αδιαίρετα αλλά και ασύγχυτα, το «μέγα μυστήριο» όπως λέει ο Παύλος, το μυστήριο του Χριστού και της Εκκλησίας.

Στην έκφραση «σώμα Χριστού» προτείνω να διακρίνουμε τρεις διαστάσεις του «σώματος» του Χριστού (όχι όμως τρία «σώματα»), και να δούμε πως διαπλέκονται μεταξύ τους διακεκριμένα:

- Πρώτα το «*ιστορικό*» (ή ένδοξο) σώμα του Χριστού (δηλ. το αγιοπνευματικά σαρκωμένο, σταυρωμένο, αναστημένο και πλέον ένδοξο στα δεξιά του Πατρός σώμα Του).
- Έπειτα το «*μυστηριακό*» (ή ευχαριστιακό) σώμα του Χριστού (αυτό ακριβώς που μας προσφέρεται αγιοπνευματικά στην Ευχαριστία).
- Τέλος το «*εκκλησιακό*» (ή μυστικό) σώμα του Χριστού (η αγιοπνευματική κοινωνία του Λαού του Θεού με τον Πατέρα μέσω του Χριστού).

Όπως προανέφερα ο ΘΕΟΣ και ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ταυτίζονται αγιοπνευματικά μεταξύ τους, *χωρίς επουδενί να συγχέονται*, στο άκτιστο και σαρκωμένο πρόσωπο του Χριστού (που είναι το *διαλεκτικά ενανθρωπισμένο στην ιστορία πρόσωπο του Υιού και Λόγου του Πατρός*). Κατ' ανάλογο τρόπο, σημειώστε, ο ΧΡΙΣΤΟΣ και η ΕΚΚΛΗΣΙΑ Του, το «*ιστορικό σώμα*» Του και το «*εκκλησιακό (ή μυστικό) σώμα*» Του η «μυστηριακή εικόνα» Του (sacramental icon), ταυτίζονται αγιοπνευματικά χωρίς να συγχέονται. Και ταυτίζονται ασύγχυτα στο «μυστηριακό σώμα» Του, στο ευχαριστιακό σώμα του Χριστού που δίδεται για μας ως «*εικονιστικό μυστήριο*» (sacramenticonique), μυστήριο δηλ. που εικονίζει πιστά και φέρνει μπροστά μας τα έσχατα (τον ανακεφαλαιωμένο Χριστό) στα οποία μετέχουμε πραγματικά, αν και εν μυστηρίω, όταν το λαμβάνουμε με πίστη (...et future gloria e nobis pignus datur).

Μετέχοντας συνεχώς σε αυτό το «μυστηριακό σώμα» του Χριστού και ζώντας μέσα από αυτό, οι χριστιανικές κοινότητες, η Εκκλησία ως «νύμφη του Χριστού», γίνεται κάθε φορά περισσότερο το «εκκλησιακό σώμα» του Χριστού, η «μυστηριακή εικόνα» Του (*sacramenta icon*), γίνεται ο εαυτός της. Με τον τρόπο αυτό, το «ιστορικό σώμα» του Χριστού (που έπαθε, αναστήθηκε και τώρα είναι ένδοξο), το «μυστηριακό σώμα» Του (που μας δίδεται στην Θ. Ευχαριστία) και το «εκκλησιακό σώμα» Του (η Εκκλησία) διαπλέκονται αγιοπνευματικά και ταυτίζονται ασύγχυτα. Βρίσκονται θα λέγαμε σε *αγιοπνευματική διάδραση και δυναμική περιχώρηση*.

4.4 Έλεγα πιο πριν ότι η «Εκκλησία» είναι πάντα «*Εκκλησία Εκκλησιών*», «μία» και «πολλές» ταυτόχρονα· και τούτο σε μυστηριακή (βλ. βαπτισματική και κυρίως ευχαριστιακή) βάση και πλαίσιο. Η «μία» ανά την οικουμένη *ευχαριστιακή κοινωνία* (με αναφορά στην *καθ'ολικότητα της κοινωνίας*) και οι «πολλές» κατά τόπους *ευχαριστιακές κοινωνίες* (με αναφορά στις *κοινότητες*) ταυτίζονται *διακεκριμένα* μεταξύ τους.

Το παράδοξο αυτό της ύπαρξης της Εκκλησίας ως *ευχαριστιακής κοινωνίας*, και μάλιστα *διαλεκτικής* κοινωνίας («μία» και «πολλές»³²), δεν μπορεί να μην μας θυμίσει το παράδοξο της ύπαρξης του ίδιου του Θεού ο Οποίος είναι *ασύμμετρα «ένας» και «πολλοί»* ως *προσωπική κοινωνία υποστάσεων* (διαλεκτική κοινωνίας προσώπων). Πράγματι, ως προς αυτό, η Εκκλησία εικονίζει (ή καλείται να εικονίζει), *διαλεκτικά στην Ιστορία, την τριαδική, την κοινωνιακή ύπαρξη του «Ενός» Θεού* ως «τριάδα» προσώπων, ή ακριβέστερα ως «προσωπικών» υποστάσεων (όχι απλώς ως «φυσικών» υποστάσεων !!)³³.

³²Και «μία» και «πολλές». Εδώ βρίσκεται η διαλεκτική, μεταξύ «ενός» και «πολλών».

³³Στην *προσωπική* διαλεκτική μεταξύ «ενός» και «πολλών» ξεκινάμε από το *προσωπικό «ένα»* και πηγαίνουμε στα *προσωπικά «πολλά»* για να επιστρέψουμε αέναα στο *προσωπικό «ένα»*. Δεν ξεκινάμε όμως από το γενικό «ένα» *γενικό* (των πολλών) το οποίο, ως γενικό, θα ήταν απρόσωπο, είτε με τη μορφή της άκτιστης ουσίας (βλ. ουσιοκρατία) είτε με τη μορφή της άκτιστης, αδιαίρετης κοινωνίας (βλ. υπερβατολογικός κοινωνισμός). Δεν ξεκινάμε δηλ. από τη «μία άκτιστη φύση» ή «κοινωνία» του Θεού αλλά από το «ένα» τριαδικό πρόσωπο του Θεού, το πρόσωπο της τριαδικής «μοναρχίας του Πατρός». Αυτό που «προηγείται» (ας το πούμε έτσι) οντολογικά στην διαλεκτική της τριαδικής ύπαρξης του Θεού δεν είναι η μια, γενική (κοινή) άκτιστη φύση ή κοινωνία Του –της οποίας τα πρόσωπα θα αποτελούσαν προσωπικές «εκφάνσεις» (*manifestationes*)– καθότι τα τελευταία αποτελούν τις τριαδικές «υποστάσεις» (*subsistentiae*) της φύσεως ή κοινωνίας, όχι τις εκφάνσεις της. Εκείνο λοιπόν που «προηγείται» οντολογικά στην *διαλεκτική* της τριαδικής ύπαρξης του Θεού είναι η τριαδική υπόσταση του Πατρός, το τριαδικό πρόσωπο του Πατρός, η αρχή και το τέλος της ασύμμετρης διαλεκτικής μεταξύ του «ενός» (δηλ. του Πατρός, όχι της ουσίας !!!) και των «πολλών» (της Τριάδος). Η διαλεκτική λοιπόν λαμβάνει χώρα –ασύμμετρα– μεταξύ του «ενός προσώπου» και των «πολλών προσώπων», όχι της μιας «φύσεως ή κοινωνίας». Με λίγα λόγια η διαλεκτική είναι προσωποκεντρική και όχι φυσιοκεντρική ή κοινωνιοκεντρική. Παρόμοια διαλεκτική,

Πριν όχι πολλές δεκαετίες, θυμάμαι, έλαβε χώρα στην καθολική εκκλησιολογία μια συζήτηση μεταξύ του J. Ratzinger (πάπα Βενεδίκτου 16^{ου}) και του W. Kasper για το αν, στην κοινωνία της «Εκκλησίας Εκκλησιών», προηγείται οντολογικά και εκκλησιολογικά η «μια» Εκκλησία ή οι «πολλές» Εκκλησίες. Το θέμα αυτό, πολύ ενδιαφέρον πράγματι, το πραγματεύτηκα, έμμεσα, στο τελευταίο μου βιβλίο «ο Χριστός και η πολύμορφη εικόνα του».

Η προσωπική μου άποψη είναι ότι στην εκκλησιακή κοινωνία ούτε η «μια» Εκκλησία προηγείται των άλλων, ούτε οι «πολλές» Εκκλησίες προηγούνται η μια της άλλης, αλλά ότι ταυτίζονται διαλεκτικά μεταξύ τους. Ακριβώς όπως στον «ένα» Θεό, η *κενωτική «μοναρχία» του Πατρός* (ο «ένας» Θεός) και η *κοινωνιακή «τριάδα» των προσώπων* (Π+Υ+ΑΠ) *ταυτίζονται μεταξύ τους κενωτικά*. Όπως στον «έναν Θεό», ο «Ένας» υπάρχει *κενωτικά* υπέρ των «Πολλών», και οι «Πολλοί» υπέρ του «Ενός», έτσι και στην «μια Εκκλησία». Τουλάχιστον σαν κλήση.

Παραταύτα δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η «κενωτική διαλεκτική» μεταξύ «ενός» και «πολλών», μέσω της οποίας ταυτίζονται, είναι *ασύμμετρη*. Όλα «ξεκινούν» και βρίσκουν το «τέλος» τους στον «ένα» Θεό, στην *κενωτική μοναρχία του Πατρός*, όχι στην *κοινωνιακή τριάδα των προσώπων*, χωρίς βεβαίως αυτό να σημαίνει κανενός είδους υποβάθμιση της *κοινωνιακής τριάδας* έναντι της *κενωτικής μοναρχίας* του Πατέρα. Κατ' ανάλογο νομίζω *mutatis mutandis* τρόπο (οφείλει να) συμβαίνει και στην Εκκλησία Εκκλησιών. Η κοινωνία τους δεν είναι χωρίς τάξη, «ά-τακτη», αλλά ξεκινάει και ολοκληρώνεται στην «πρώτη τη τάξει» Εκκλησία.

Με αυτή την έννοια –και εδώ τελειώνω– το λειτούργημα του επισκόπου Ρώμης και η εκκλησιολογική σημασία της τοπικής Εκκλησίας του στην παγκόσμια Εκκλησία υπάρχει (ή θα έπρεπε να υπάρχει) *κενωτικά* για τις άλλες τοπικές Εκκλησίες· και αντίστροφα τα λειτούργηματα και τα χαρίσματα των τοπικών Εκκλησιών υπάρχουν (ή θα έπρεπε να υπάρχουν) *κοινωνιακά* για την παγκόσμια Εκκλησία όπως αυτή εκφράζεται κενωτικά μέσα από την τοπική Εκκλησία της Ρώμης και το κοινωνιακό (καθ'ολικό) χάρισμα του Επισκόπου της³⁴. «Κένωση» και «κοινωνία», «κοινωνία» και «κένωση» πάνε μαζί στην καθ'ολικότητα.

ασύμμετρη και προσωποκεντρική (όχι φυσιοκεντρική ή κοινωνιοκεντρική), συναντούμε νομίζω και στη σχέση μεταξύ του «ενός» εκκλησιακού Χριστού και των «πολλών» Εκκλησιών που υποστασιάζουν τον «ένα εκκλησιακό Χριστό», που Του υποστασιάζουν πολλαχώς. Όχι συνεπώς μεταξύ του «ενός Χριστού» και της «μιας εκκλησιακής φύσεως» (ή κοινωνίας) των Εκκλησιών.

³⁴Στην προέκταση αυτού μπορούμε να πούμε ότι ισχύει *mutatis mutandis* το αντίστοιχο για το λειτούργημα του Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, πρώτου

Η κενωτική αμοιβαιότητα του «ενός» και των «πολλών», των «πολλών» και του «ενός», και η ασύγχυτα διαλεκτική ταύτισή τους, είναι ο «μυστηριακός όρος της υπαρκτικής καθ'ολικότητας», τόσο αυτής του Θεού όσο και της Εκκλησίας Του, που είναι «ελεύθερα κενωτική»³⁵.

Αυτή πιστεύω είναι η Εκκλησία, σαν «Μυστήριο» και σαν «Ιστορία» –σαν «Κοινωνία Εκκλησιών» και σαν «Εκκλησία σε Κοινωνία με τις άλλες Εκκλησίες», στην Ιστορία και τον Κόσμο–, μέσα στην οποία ζούμε και την οποία καλούμαστε να πραγματώνουμε όλο και περισσότερο, καθημερινά. Περιμένοντας όμως αδιάλειπτα και σταθερά τον ερχομό του Κυρίου...

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Πρόκειται για την (ασύμμετρη) διαλεκτική της Εκκλησίας ως «σώμα Χριστού» (μυστήριο) και ως «νύμφη Χριστού» (εικόνα) –κυρίως– που εγγράφεται στο «ήδη-και-ούπω» της αυθεντικής ύπαρξής της. Το «μυστήριο» (ο Χριστός) είναι παρών (βλ. παρουσία) «μέσα» στην «εικόνα» (στην Εκκλησία), όντας όμως «έξω από» την «εικόνα» Του. Και αντίστροφα η «εικόνα» (δηλ. η Εκκλησία) είναι «έξω» από το «μυστήριο» (τον Χριστό) όντας ήδη-και-ούπω παρούσα «μέσα» στο «μυστήριο» (στον Χριστό). Χριστός και Εκκλησία, Έσχατα και Ιστορία, Μυστήριο και Εικόνα, ούτε ταυτίζονται απλά ούτε αντιπαρατίθενται απλά αλλά βρίσκονται σε εσωτερική διαλεκτική σχέση – ασύμμετρη– εν Πνεύματιγίω που ξεκινάει από και τελειώνει στο «μυστήριο» (στον Χριστό). Μια ενδιαφέρουσα πιστεύω εκκλησιολογική και μυστηριολογική προβληματική, που αναπτύσσεται εκτενώς στο τελευταίο μου βιβλίο «ο Χριστός και η πολύμορφη Εικόνα του» (εκδ. Αρμός, Αθήνα 2018).

Υπό δημοσίευση

επισκόπου της Ορθοδοξίας, στο πλαίσιο της κοινωνίας των Ορθοδόξων Εκκλησιών, ως μετοχή στο παγκόσμιο λειτούργημα του Ρώμης.

³⁵Η αμοιβαιότητα ενός και πολλών είναι ευχαριστιακή στην Εκκλησία και προσωπική στον Θεό.